

KALINA PĘDZIWIATR

Uniwersytet Łódzki
Wydział Nauk Geograficznych
Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami

AKTYWIZACJA SPOŁECZNA OSÓB STARSZYCH W POLSCE

1

SOCIAL ACTIVATION OF THE ELDERLY IN POLAND

Artykuł wpłynął do redakcji 21.08.2015; po recenzjach zaakceptowany 21.04.2016.

Pędziwiatr K., 2015, *Aktywizacja społeczna osób starszych w Polsce*, [w:] Janiszewska A. (red.), *Jakość życia ludzi starych – wybrane problemy*, „Space – Society – Economy”, 14, Department of Population and Services Studies, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź, s. 123–136.

Mgr Kalina Pędziwiatr, Uniwersytet Łódzki, Wydział Nauk Geograficznych, Katedra Studiów Ludnościowych i Badań nad Usługami, ul. Kopcińskiego 31, 90-142 Łódź; e-mail: kalinapedziwiatr@gmail.com

Zarys treści

Tematyka aktywizacji osób starszych poruszana jest głównie w raportach oraz programach mających na celu zapobieganie wykluczeniu seniorów. W literaturze naukowej częściej prowadzone są badania dotyczące aktywności społecznej osób starszych.

W pierwszej części niniejszego opracowania przedstawione zostaną wybrane sposoby oraz formy aktywizacji społecznej osób starszych, które stosowane są w Polsce. Będą to: kluby seniora, Uniwersytety Trzeciego Wieku, organizacje samopomocowe, wolontariaty, Społeczne Banki Czasu, organizacje kulturowe oraz Rady Seniorów. W drugiej części omówione zostaną rządowe formy wspierania aktywności osób starszych. Natomiast w ostatniej wybrane działania aktywizujące seniorów w Łodzi.

Słowa kluczowe

Aktywizacja społeczna, osoby starsze, aktywność społeczna.

1.1. WPROWADZENIE

Tematyka osób starych jest przedmiotem badań wielu dyscyplin naukowych, wśród których przede wszystkim należy wymienić biologię, medycynę, psychologię oraz socjologię. Problemy związane ze starzeniem poruszane są w odmienny sposób przez przedstawicieli nauk przyrodniczych i społecznych. Zainteresowania badaczy społecznych skupiają się m.in. na obszarze aktywności społecznej osób starych, a także na więziach społecznych, które im towarzyszą.

Głównym celem opracowania jest przedstawienie form i sposobów aktywizacji społecznej osób starszych w Polsce, a także charakterystyka rządowych programów wspomagających aktywizację seniorów. Podstawowy materiał źródłowy stanowią publikacje dotyczące problematyki osób starszych oraz dwa programy rządowe *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020* i *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020*.

Pojęcie aktywizacji definiowane jest w *Wielkiej Encyklopedii PWN* (2001) jako pobudzanie do jakiejś aktywności lub też wzmoczenie się aktywności. Aktywizacja społeczna według B. Skrzypczaka i S. Retmianiak (2010) to „dążenie do oddziaływania na otoczenie społeczne, zmierzające do przekształcenia, przynoszące efekty jednostce i społeczeństwu. Zaangażowanie w takie działania ma zazwyczaj charakter dobrowolny”.

Tematyka aktywizacji osób starszych poruszana jest głównie w raportach oraz programach mających na celu zapobieganie wykluczeniu seniorów. W literaturze naukowej częściej prowadzone są badania dotyczące aktywności społecznej osób starszych. W Polsce na ten temat pisali m.in.: M. Braun-Gałkowska (2006), M. Dzięgielewska (2006), B. Szatur-Jaworska, P. Błędowski, M. Dzięgielewska (2006), I. Stuart-Hamilton (2006), M. Kaczmarczyk, E. Trafiałek (2007), J. Semków (2008), W. Zgliczyński (2012).

Omówienie form i sposobów aktywizacji społecznej osób starszych wymaga wcześniejszego zdefiniowania terminu „aktywność społeczna”, którą można ująć, jako „czynny stan jednostki, przejawiający się w oddziaływaniu na otoczenie przyrodnicze i społeczne. Wyraża się ona w pracy zawodowej, zdobywaniu wiedzy, twórczości, zabawie, uczestnictwie w różnych grupach społecznych, a o jej poziomie decydują czynniki wewnętrzne i zewnętrzne o charakterze psychologicznym, biologicznym i społecznym. Warunkuje zaspokojenie wszystkich potrzeb człowieka (biologicznych, społecznych, kulturalnych). Jest warunkiem odgrywania ról społecznych, funkcjonowania w grupie i ogólnie współistnienia w społeczeństwie. Brak aktywności może powodować utratę akceptacji ze strony otoczenia, czego konsekwencją jest samotność (*Wielka Encyklopedia PWN* 2001).

M. Dzięgielewska (2006) wyróżnia trzy rodzaje aktywności:

- samotniczą (oglądanie telewizji, czytanie, hobby, rozwijanie zainteresowań itp.),
- nieformalną (kontakty z rodziną, przyjaciółmi, sąsiadami itp.),
- formalną (udział w organizacjach społecznych, polityce, praca na rzecz środowiska lokalnego itp.).

Aktywność można jednak klasyfikować także według obszarów zainteresowań: zawodowa, domowo-rodzinna, kulturalna, edukacyjna, religijna, rekreacyjna i społeczna (Szatur-Jaworska, Błędowski, Dzięgielewska 2006).

Osoby starsze realizują różne wzory aktywności – biorą czynny udział w różnego rodzaju działaniach (teoria aktywności) lub są z nich wyłączone (teoria wycofania). Teoria wycofania, zwana także teorią wyłączenia zakłada, że człowiek stary ma osłabiony kontakt z otaczającym go światem. Wynika on z obniżonych możliwości organizmu, utraty partnera życiowego, przyjaciół czy też przejścia na emeryturę (Stuart-Hamilton 2006).

Przeciwieństwem teorii wycofania jest teoria aktywności. Zakłada ona istnienie związku między stopniem aktywności a satysfakcją z życia. Bycie aktywnym ma skutkować bardziej pozytywnym wizerunkiem własnej osoby i lepszymi zdolnościami dostosowawczymi. Wedle teorii aktywności, osoby stare mają takie same potrzeby społeczne jak ludzie w średnim wieku i dlatego społeczne wycofanie się w okresie starości jest sprzeczne z potrzebami jednostki. Przyjmuje się, że społeczne wycofanie lub utrata odgrywanych do tej pory ról może skutkować utratą tożsamości i dobrego samopoczucia, niską samooceną, poczuciem wstydu czy izolacją. Według tej teorii osoba starsza może z powodzeniem pozostawać aktywna – zastępując utracone role nowymi rolami produktywnymi dla społeczności, takimi jak alternatywna aktywność zawodowa i społeczna (Zgliczyński 2012).

W niniejszym pracowniu aktywność społeczna rozumiana jest jako „uczestnictwo w działaniach zbiorowych wykraczających poza obowiązki związane z pełnieniem funkcji zawodowych i funkcji w rodzinie, zmierzające do realizacji cenionych wartości społecznych. Działalność społeczna charakteryzuje się dobrowolnością i samorzutnością, bezinteresownością materialną i motywacjami altruistycznymi, jest traktowana jako jeden z przejawów socjalizacji. Aktywność społeczna polegająca na przynależności do różnego typu organizacji społecznych, udziale w pracach tych organizacji jest określana jako zinstytucjonalizowana aktywność społeczna” (*Wielka Encyklopedia PWN* 2001).

Natomiast aktywizacja społeczna rozumiana jest jako zewnętrzne działanie adresowane do konkretnej osoby lub społeczności. Jest to uruchomienie procesu, którego efektem jest podjęcie działania wpływającego z wewnętrznej motywacji. Jest to rodzaj wpływu na innych, który pomaga w rozszerzeniu poczucia wolności osobistej, zwiększeniu umiejętności dokonywania wyborów. Proces

aktywizacji nie zakłada motywowania ludzi do czegoś określonego. Wybór rodzaju działań należy do osoby, która je podejmie. Celem aktywizacji jest uruchomienie potencjału, a nie zmiana zachowania pojedynczych osób, grup ludzi i całych społeczności. Proces stawania się aktywnym zachodzi najczęściej dzięki relacji z innymi ludźmi lub zaangażowaniu się w procesy społeczne (www.grupatrop.pl/, 2016).

1.2. FORMY I SPOSOBY AKTYWIZACJI SPOŁECZNEJ

Aktywność społeczna jest jednym z niezbędnych elementów realizacji idei aktywnego i zdrowego starzenia się. Wobec zakończenia lub ograniczenia pracy zawodowej związanego z osiągnięciem wieku emerytalnego, poświęcenie czasu na bezpłatną pomoc innym stanowi istotną przestrzeń dla aktywności osób starszych. Znaczenie ma nie tylko pomoc osobom najbliższym, ale także działania podejmowane na rzecz społeczności lokalnych, w tym sąsiedzkich, a także środowiska w ramach pracy niezarobkowej poza własnym gospodarstwem domowym, zwłaszcza w formie wolontariatu. Jednak równolegle z aktywnością społeczną istotne jest także podejmowanie aktywności edukacyjnej, która umożliwia nie tylko poszerzanie wiedzy i nabywanie nowych oraz aktualizację dotychczasowych umiejętności, ale pełni ona także istotną rolę w tworzeniu więzi społecznych i tym samym jest czynnikiem wspierającym aktywność społeczną.

W niniejszym opracowaniu przedstawione zostaną wybrane sposoby oraz formy aktywizacji seniorów, które stosowane są w Polsce. Będą to: kluby seniora, Uniwersytety Trzeciego Wieku, organizacje samopomocowe, wolontariaty, Społeczne Banki Czasu, organizacje kulturowe oraz Rady Seniorów.

Najbardziej rozpowszechnioną formą aktywizacji osób starszych są **kluby seniora**. Jest to bardzo proste, ale także mogące zrzeszać wiele osób jednocześnie działanie. Klub seniora to miejsce spotkań osób starszych i forma spędzania przez nich wolnego czasu. Kluby tworzone są najczęściej z inicjatywy samych uczestników albo instytucji pozarządowych, spółdzielni mieszkaniowych czy też instytucji użytku publicznego. Najczęściej mają nieformalny charakter, a zakres ich działania zależy od inwencji i możliwości samych seniorów oraz podmiotów wspierających działania klubów (Połusznna 2012).

Tradycyjne kluby seniora działają na osiedlach i powoływane są przez spółdzielnie mieszkaniowe. Jednak tego rodzaju kluby powstają także przy domach kultury, bibliotekach, domach opieki społecznej i organizacjach pozarządowych, a w przypadku braku dla nich miejsca przy takich instytucjach miejscem spotkań może zostać nawet prywatne mieszkanie czy kawiarnia. Niektóre kluby ograniczają się jedynie do zapewnienia uczestnikom miejsca spotkań i prowadzenia prostych zajęć, np. gry w szachy czy warcaby. Są również takie, których oferta jest znacznie bardziej rozbudowana. W ich przypadku z reguły wprowadzane są

składki członkowskie, które mają pokryć częściowo lub w całości koszty z realizacją działań klubu – m.in. organizacji koncertów, spotkań z zaproszonymi gośćmi, kursów komputerowych, wyjść do teatru, zajęć gimnastycznych, pikników czy zabaw tanecznych (Posłuszna 2012).

Kolejną formą aktywizacji seniorów są **Uniwersytety Trzeciego Wieku** (UTW), dające możliwość kształcenia się i zdobywania nowych kompetencji. W porównaniu do klubów seniora, są one zdecydowanie bardziej skomplikowaną organizacyjnie formą działania. Pierwszy Uniwersytet Trzeciego Wieku utworzył w 1973 roku we Francji Pierre Vellas, profesor nauk społecznych Uniwersytetu w Tuluzie. W drugiej połowie XX wieku podobne uczelnie powstały także w innych krajach, m.in. Hiszpanii, Belgii, Brazylii, Kanadzie oraz we Włoszech. W Polsce pierwszy UTW powstał w Warszawie w 1975 roku. Obecnie UTW działają w dwóch formach: tradycyjne – francuskiej oraz nowej – brytyjskiej. Forma francuska zakłada, że słuchaczem UTW może być osoba posiadająca wykształcenie wyższe, a wykłady prowadzą przedstawiciele kadry wyższej uczelni, przy której działa UTW. Natomiast według formy brytyjskiej studentem może zostać każdy senior, a kształcenie nie jest wspierane przez wyższą uczelnię (uniwersytety prowadzone są przez instytucje pozarządowe) (Zgliczyński 2012).

Uniwersytet Trzeciego Wieku, niezależnie od modelu działania, służy edukacji i rozwojowi intelektualnemu osób starszych, realizacji pasji i marzeń, aktywizacji społecznej i intelektualnej, wyposażeniu osób starszych w kompetencje przydatne w życiu codziennym, a także budowaniu pozycji społecznej seniorów (Zgliczyński 2012).

Do utworzenia UTW potrzebna jest grupa starszych osób chcących robić coś wspólnie. Konieczne jest także znalezienie stałych miejsc do odbywania spotkań i prowadzenie zajęć dydaktycznych oraz znalezienie wykładowców, którzy regularnie poprowadzą zajęcia (Zgliczyński 2012).

Osoby starsze organizują się także po to, aby wspierać się wzajemnie i reprezentować swoje interesy wobec innych grup społecznych oraz władz publicznych. Najczęściej są to **organizacje samopomocowe**, które zrzeszają ludzi będących w podobnej sytuacji życiowej, mających podobne doświadczenia czy zainteresowania. Przykładem tego typu działań mogą być stowarzyszenia emerytowanych żołnierzy, policjantów, inżynierów lub seniorów aktywnych sportowo (Schimannek, Wejcman 2013).

Działalność samopomocowa ma zwykle charakter sformalizowany i prowadzona jest przez organizacje posiadające osobowość prawną. Najczęściej typem organizacji jest stowarzyszenie rejestrowane w sądzie, wymagające co najmniej 15 członków, mające osobowość prawną, a więc mogące podpisywać umowy, zaciągać zobowiązania itp. Prostsza forma jest stowarzyszenie zwykłe, które wymaga 3 członków, nie musi być rejestrowane sądownie, a jedynie zgłoszone w samorządzie powiatowym, ale za to nie posiada osobowości prawnej. Jeszcze inną

formą organizacyjną jest fundacja, która nie ma w ogóle członków, wymaga natomiast funduszu założycielskiego przekazanego przez fundatorów na realizację określonych celów społecznie użytecznych (Schimanek, Wejman 2013).

Jedną z metod aktywizacji osób starszych jest **wolontariat**¹ oznaczający dobrowolną pracę na rzecz innych osób spoza kręgu rodziny czy przyjaciół, za którą wolontariusz nie otrzymuje wynagrodzenia. Bardzo popularną formą aktywności osób starszych na rzecz innych jest działanie w różnego rodzaju kołach parafialnych czy zespołach charytatywnych tworzonych przy parafiach, a także w ramach Caritasu. Wolontariat seniorów podejmowany jest często również przez organizacje działające na rzecz dzieci, młodzieży czy osób starszych. Wolontariusze – seniorzy m.in. pomagają dzieciom w odrabianiu lekcji, prowadzą zajęcia plastyczne i techniczne w świetlicach, pomagają osobom niepełnosprawnym, a w niektórych przypadkach po prostu dotrzymują towarzystwa (Zgliczyński 2012).

Spółeczny Bank Czasu (SBC) to działalność niewymagająca sformalizowania. Pomysł SBC trafił do Polski ze Stanów Zjednoczonych, gdzie po raz pierwszy zastosował ją w 1980 roku amerykański prawnik i socjolog Edgar Cahn. Społeczne Banki Czasu upowszechniły się przede wszystkim w USA, Wielkiej Brytanii oraz w krajach azjatyckich. Obecnie działają także w Polsce, lecz ich liczba ze względu na nieformalny charakter nie jest znana (www.bankczasu.mops.tczew.pl/infl.html, 2015).

Spółeczny Bank Czasu jest nieformalną siecią wymiany usług, w której walutą jest czas, a jako usługę zaoferować można praktycznie wszystko. Główną zasadą pozostaje równoważność wszystkich proponowanych usług, bez względu na ich wartość rynkową – w każdej wymianie jednostką przeliczeniową jest godzina. Czas poświęcony na pomoc jednemu z uczestników można odebrać sobie u innego, dowolnie wybranego uczestnika. Do utworzenia SBC potrzeba przede wszystkim grupy osób, niekoniecznie tylko seniorów, które będą chciały wymieniać się oferowanymi przez siebie usługami. Przydatny jest przy tym dostęp do Internetu, który znacznie ułatwia organizację wymiany usług. Do funkcjonowania takiego banku jest wzajemne zaufanie jego uczestników. Seniorzy mogą zaproponować dowolną usługę np. naukę gotowania, pieczenia, pomoc w odrabianiu lekcji np. w zamian za posprzątanie mieszkania, zrobienie zakupów czy skoszenie trawnika (www.bankczasu.mops.tczew.pl/infl.html, 2015).

Istnieje również wiele **organizacji działających w sferze kultury, tradycji, historii**. Związane są one z określonym miejscem: wsią, miastem, regionem. Choć nie są organizacjami typowo seniorskimi, to dużą część ich członków sta-

¹ Według *Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie*, wolontariuszem jest osoba, która ochotniczo i bez wynagrodzenia wykonuje świadczenia odpowiadające świadczeniu pracy na zasadach określonych w ustawie na rzecz m.in. organizacji pozarządowych, organów administracji publicznej i jednostek im podległym lub przez nie nadzorowanym (zgodnie z art. 2 i 42).

nowią właśnie osoby starsze. Przykładem tego typu form są chóry amatorskie, które skupiają zarówno młodzież, jak i seniorów. Innym przejawem tego typu działalności są stowarzyszenia miłośników określonych miejsc i regionów. Ich członkami są w większości seniorzy, pasjonujący się swoim regionem, jego historią, społecznością lokalną i tradycjami. Zajmują się one urządzeniem wystaw, imprez plenerowych i innych wydarzeń służących popularyzacji historii i tradycji danego miejsca czy społeczności (Schimanek, Wejzman 2013).

Rady seniorów to zinstytucjonalizowane, stałe ciała opiniująco-doradcze złożone z przedstawicieli seniorów (osoby, które ukończyły 60. rok życia). Rady te powoływane są na różnych szczeblach samorządu terytorialnego i służą swoją opinią władzom samorządowym. Ich tworzenie nie jest wymagane, stąd do ich powstania potrzeba aktywności samych środowisk seniorów oraz przychylności ze strony władz samorządowych. Funkcjonowanie takiej instytucji stwarza możliwość artykułowania potrzeb osób starszych i wpływania na kształt działań podejmowanych przez samorządy w zgodzie z tymi potrzebami. Pozwala też na wykorzystanie potencjału seniorów do działań służących lepszemu zaspokojeniu potrzeb całej społeczności lokalnej (Schimanek, Wejzman 2013).

1.3. RZĄDOWE FORMY WSPIERANIA AKTYWNOŚCI OSÓB STARYCH

Wyzwania związane ze starzeniem się społeczeństwa dostrzegane są przez Unię Europejską od wielu lat. W 2001 roku Rada Europejska na posiedzeniu w Sztokholmie ustanowiła fundamenty strategii na rzecz podjęcia głównych wyzwań gospodarczych i budżetowych związanych ze starzeniem się społeczeństwa. Dekadę później na podstawie decyzji Parlamentu Europejskiego i Rady nr 940/2011/UE z dnia 14 września 2011 roku ustanowiono rok 2012 Europejskim Rokiem Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej. Celem tej inicjatywy było:

- wspieranie tworzenia lepszych możliwości zatrudnienia i warunków pracy dla rosnącej liczby osób starszych w Europie,
- wspieranie ich aktywnego udziału w społeczeństwie,
- zachęcanie osób starszych do zdrowego i samodzielnego życia.

Jednym z głównych celów Europejskiego Roku 2012 była zmiana opinii, że osoby starsze stanowią dla społeczeństw obciążenie. Obywatele Europy żyją coraz dłużej i są coraz zdrowsi, więc rządy państw europejskich szukają nowych rozwiązań, dzięki którym osoby starsze będą mogły bardziej angażować się w życie społeczeństwa i pozostaną aktywne. Takie zmiany mogą przynieść korzyści gospodarcze całemu społeczeństwu, a jednocześnie wspierają psychiczny, mentalny i społeczny dobrostan jego starszych członków. Zmiany demograficzne, które prawdopodobnie dotkną kraje UE w nadchodzących dziesięcioleciach

stanowią również szansę na rozwój nowych produktów i usług przystosowanych do potrzeb osób starszych. Istnieje potrzeba opracowania szerokiego wachlarza nowych technologii, które mogłyby pomóc starszym osobom zachować samodzielność i żyć dłużej we własnych domach oraz które mogłyby zmienić sposób świadczenia usług opieki lub stworzyć bardziej spersonalizowane usługi odpowiadające konkretnym potrzebom pacjentów.

Europejski Rok 2012 miał na celu zwiększenie świadomości tych kwestii, a także zidentyfikowanie i rozpowszechnienie dobrych praktyk, jak również zachęcenie decydentów i zainteresowanych stron (na wszystkich poziomach rządzenia) do wspierania aktywnego starzenia się. Bez dalszych zmian instytucjonalnych i politycznych zmiany demograficzne mogą zagrażać solidarności międzypokoleniowej, ponieważ ludność w wieku produkcyjnym będzie musiała ponosić coraz większe koszty, by zaspokoić potrzeby rosnącej grupy osób starszych.

Najważniejszym unijnym dokumentem wskazującym konieczność działań na rzecz osób starszych jest *Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*. Stanowi on strategię wzrostu Unii Europejskiej w latach 2010–2020. Do sytuacji osób starszych w szczególności odnosi się uwzględniony w tym dokumencie priorytet *Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu* oraz inicjatywa flagowa *Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu społecznemu*. W ich ramach podejmowane są zarówno działania zmierzające do zapobiegania dezintegracji społecznej, jak i promowania idei aktywnego starzenia się.

Wszystkie dokumenty strategiczne stworzone na poziomie krajowym, tj.: *Strategia Rozwoju Kraju 2020*, *Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego*, *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego* oraz *Strategia Wspierania Rozwoju Społeczeństwa Obywatelskiego* pozostają w zgodzie ze strategią *Europa 2020* i uwzględniają konieczność działań na rzecz osób starszych. Natomiast krajowymi dokumentami, których tematyka szczególnie skupia się na aktywności społecznej osób starszych są: *Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020* oraz *Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*.

Podstawą prawną *Rządowego Programu na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020* jest art. 5c Ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 roku o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie². Program ASOS został przyjęty 24 grudnia 2013 roku chwałą nr 237 Rady Ministrów i opublikowany w Monitorze Polskim 24 stycznia 2014 roku (poz. 52). Uwzględnia on wewnętrzne zróżnicowanie populacji osób starszych i promuje działania mające na celu podtrzymanie aktywności osób starszych i zapewnienie ich udziału w życiu społecznym oraz działania ukierunkowane na osoby o ograniczonej samodzielności (*Program ASOS 2013*).

² Dz.U., 2010, nr 234, poz. 1536, z późn. zm.

Głównym celem *Programu ASOS* jest poprawa jakości i poziomu życia osób starszych (osoby po 60. roku życia) dla godnego starzenia się poprzez aktywność społeczną. Program ma przyczynić się do pełniejszego korzystania z potencjału społeczno-zawodowego osób starszych, aby mogły one pełnić różne role społeczne w życiu publicznym. Ważne jest również uwzględnienie w działaniach ograniczeń wynikających z barier funkcjonalnych, na które narażone mogą być osoby starsze (*Program ASOS 2013*).

Cel główny Programu będzie realizowany przez cele szczegółowe (*Program ASOS 2013*):

1. Zwiększenie różnorodności i poprawę jakości oferty edukacyjnej dla osób starszych:
 - tworzenie ofert odpowiadających problemom osób starszych znajdujących się w trudnej sytuacji, w tym w szczególności w procesie wykluczenia społecznego,
 - promowanie nowych rozwiązań na rzecz motywowania osób starszych do uczenia się dla zachowania aktywności, w tym szczególnie osób starszych pozostających w niekorzystnej sytuacji,
 - tworzenie specjalnej oferty dydaktycznej oraz nowych form inicjatyw edukacyjnych, odpowiadających na potrzeby osób starszych, w tym w szczególności w procesie wykluczenia społecznego,
 - rozwój oferty edukacyjno-kulturalnej.
 2. Tworzenie warunków dla integracji wewnątrz- i międzypokoleniowej osób starszych przy wykorzystaniu istniejącej infrastruktury społecznej, m.in. pogłębianie wiedzy na temat zmian biologicznych, zdrowotnych, społecznych zachodzących wraz z wiekiem w ramach przygotowywania społeczeństwa do starości.
 3. Rozwój zróżnicowanych form aktywności społecznej, w tym upowszechnianie wolontariatu, partycypacji w procesach decyzyjnych, w życiu społecznym, w tym udział osób starszych w kształtowaniu polityki publicznej.
 4. Zwiększenie dostępności, podniesienie jakości usług społecznych oraz wspieranie działań na rzecz samopomocy i samoorganizacji:
 - rozwój systemów wsparcia umożliwiających zaspokojenie specyficznych dla wieku podeszłego potrzeb, w szczególności osobom starszym o ograniczonej samodzielności,
 - rozwój usług społecznych w sferze sportu, turystyki, rekreacji i kultury.
- W okresie realizacji Programu (lata 2014–2020) zakłada się:
- dofinansowanie rozwoju oraz powstanie nowej oferty edukacyjnej dla osób starszych, a także zwiększenie dostępu do zajęć edukacyjnych w ramach już istniejących oraz nowo utworzonych organizacji,
 - wspieranie różnych form edukacji i uczenia się na rzecz poprawy umiejętności osób starszych, w tym zwłaszcza umiejętności cyfrowych,

- podnoszenie kompetencji/kwalifikacji kadry zajmującej się zawodowo i ochotniczo aktywizacją społeczną osób starszych,
- dofinansowanie innych form aktywności społecznej osób starszych,
- zwiększenie oferty oraz podniesienie jakości usług społecznych dla osób starszych, a także dostosowanie tej oferty odpowiednio do potrzeb i możliwości starszych osób niepełnosprawnych lub o ograniczonej sprawności ruchowej.

Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020 (ZDPS) są wykonaniem zobowiązania przewidzianego w *Rządowym Programie na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2012–2013* (Program ASOS). Zostały przyjęte 24 grudnia 2013 roku uchwałą nr 238 Rady Ministrów i opublikowane w Monitorze Polskim 4 lutego 2014 roku (poz. 118) (www.mpips.gov.pl, 2015).

Założenia, choć mają charakter ramowy, to jednocześnie stanowią konkretny zestaw koniecznych działań w obszarze polityki senioralnej w Polsce, który jest kierowany do szerokiego grona odbiorców. Po pierwsze, do społeczeństwa, które ze względu na swoje kompetencje i potencjał stanowi kluczowy element w procesie budowania i rozwoju polityki aktywnego i zdrowego starzenia się. Po drugie, do władz publicznych wszystkich szczebli, sektora prywatnego oraz pozarządowego i partnerów społecznych, których działania pozwolą na odpowiednie zagospodarowanie aktywów wynikających z wydłużania życia. Tak zdefiniowani adresaci działań w obszarze polityki senioralnej oraz ich ścisła wzajemna współpraca będą stanowiły o skuteczności realizacji głównego celu polityki senioralnej – poprawy sytuacji osób starszych dla godnego starzenia się w dobrym zdrowiu (www.mpips.gov.pl, 2015).

Celem ogólnym polityki senioralnej w obszarze aktywności edukacyjnej, społecznej i kulturalnej jest wspieranie idei uczenia się wśród osób starszych i aktywizowanie do działań obywatelskich i społecznych, w tym:

1. Rozwój oferty edukacyjnej dla osób starszych – obejmuje trzy najczęstsze obszary edukacyjne znajdujące się w ofercie dla osób starszych: edukację prozdrowotną, obywatelską i w zakresie nowych technologii.
2. Rozwój i wspieranie aktywności społecznej osób starszych – zwiększenie zaangażowania osób starszych w życie społeczności lokalnych i sprawy kraju, wzrost roli obywateli seniorów w rozwiązywaniu problemów społecznych, a także zagospodarowanie cennego potencjału osób starszych – wiedzy, umiejętności, doświadczenia zawodowego i życiowego oraz chęci pracy na rzecz innych (wolontariat).
3. Zwiększenie uczestnictwa osób starszych w kulturze zarówno jako jej odbiorców, jak i twórców – kultura stanowi przestrzeń dla partycypacji społecznej, budowania sieci relacji między ludźmi i tworzenia więzi wewnątrz- i międzypokoleniowych, zaś uczestnictwo w kulturze jest intensywną formą społecznego włączenia się, sprzyja pełnemu wykorzystaniu intelektualnych zasobów twórczych, którymi dysponują osoby starsze.

1.4. WYBRANE DZIAŁANIA AKTYWIZUJĄCE SENIORÓW W ŁODZI

Z myślą o 205 tys. łódzkich seniorów, Zespół ds. Seniorów Wydziału Zdrowia i Spraw Społecznych Urzędu Miasta Łodzi stworzył portal internetowy 60+ *Centrum Aktywnego Seniora*, którego celem jest dostarczanie informacji o różnorodnych działaniach realizowanych na terenie Łodzi dla grupy wiekowej 60+. Znaleźć można tam m.in. informacje dotyczące *Programu Miejska Karta Seniora*, w ramach którego seniorzy mogą korzystać z ulg, zniżek, promocji i ofert, które są przygotowane dla nich przez instytucje oraz firmy. Obecnie (kwiecień 2016) *Miejską Kartę Seniora* posiada 20 tys. osób. Jest ona wspierana przez 120 partnerów z różnych branż (np. sport i rekreacja, usługi, zdrowie, wypoczynek, kultura, gastronomia, szkolenia) (seniorzy.uml.lodz.pl, 2016).

Najbardziej znaną formą aktywnego spędzania czasu przez osoby starsze są kluby seniora. W Łodzi jest ich 31 (stan na kwiecień 2016). Największa ilość klubów seniora stworzona została w dzielnicy Widzew – 10, a najmniejsza w Śródmieściu – 2. W dzielnicach Bałuty i Górna jest po 7 klubów seniora, natomiast w dzielnicy Polesie – 5. Z oferty klubów seniora w Łodzi korzysta ok. 2 tys. osób, które skończyły 60 lat (seniorzy.uml.lodz.pl, 2016).

W Łodzi swoją działalność prowadzi 10 Uniwersytetów Trzeciego Wieku. Są to:

1. Łódzki Uniwersytet Trzeciego Wieku im. Heleny Kretz.
2. Uniwersytet Trzeciego Wieku Politechniki Łódzkiej.
3. Fundacja II Łódzki Uniwersytet Trzeciego Wieku działający przy Uniwersytecie Medycznym.
4. Uniwersytet Trzeciego Wieku przy Akademii Humanistyczno-Ekonomicznej.
5. Akademia Wieku Dojrzałego Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Łodzi.
6. Uniwersytet Trzeciego Wieku Fundacji Katolickiego Gimnazjum i Liceum Ogólnokształcącego im. Jana Pawła II w Łodzi.
7. Salezjański Uniwersytet Trzeciego Wieku.
8. Uniwersytet Trzeciego Wieku przy Wyższej Szkole Informatyki i Umiejętności.
9. Akademia Seniora Activus.
10. Akademia Zdrowia i Sportu Trzeciego Wieku.

Z edukacji na UTW w Łodzi korzysta około 5 tys. osób. W ramach zajęć (w zależności od Uniwersytetu) seniorzy mogą wybrać podstawowe sekcje lub przedmioty, w których chcą uczestniczyć. Ponadto mogą również dodatkowo zapisać się na lektoraty językowe, zajęcia informatyczne, plastyczne, sportowe lub pływanie.

W 2012 roku w Łodzi powołane zostały *Centra Aktywnego Seniora* (CAS). Są one zlokalizowane na terenie 5 dzielnic miasta, a z ich oferty korzysta 46 tys. osób starszych. Służą one wszechstronnej aktywizacji oraz integracji społecznej osób po 60. roku życia, w miejscu ich zamieszkania. Oferta CAS obejmuje 4 bloki tematyczne: I. Akademia III wieku (lektoraty językowe, spotkania ze specjalistami

z różnych dziedzin – medycyna, prawo, warsztaty rękodzieła, warsztaty taneczne); II. Aktywny Senior (gimnastyka, zawody sportowe); III. Nowe Technologie (warsztaty informatyczne, fotograficzne); IV. Kultura (kluby dyskusyjne na temat książek, filmów, koncerty, projekcje filmowe, występy Amatorskich Artystycznych Zespołów Seniorów) (seniorzy.uml.lodz.pl, 2015).

Seniorzy w Łodzi bardzo chętnie udzielają się także w organizacjach związanych z historią i tradycjami – przynależąc np. do Towarzystwa Przyjaciół Łodzi, które organizuje spacerory oraz wycieczki związane z dziejami miasta. Ponadto współtworzą Oddział Okręgowy Polskiego Związku Emerytów, Rencistów i Inwalidów w Łodzi, liczący około 8 tys. członków. Jest to zrzeszenie ludzi różnych profesji, o różnym wykształceniu, posiadających różne zainteresowania i różny status materialny. Działalność Związku polega na reprezentowaniu interesów członków wobec organów władzy i administracji publicznej, samorządowej, jak również popularyzowanie problemów członków wśród społeczeństwa (seniorzy.uml.lodz.pl, 2016).

W Łodzi działa *Miejska Rada Seniorów* (obecnie II kadencja). Radę tworzy łącznie piętnaście osób, z czego dziewięciu członków jest wybieranych przez przedstawicieli organizacji pozarządowych działających na rzecz środowiska osób starszych oraz przez przedstawicieli Uniwersytetów Trzeciego Wieku, klubów seniora oraz rad osiedli. Pozostałych sześciu członków to przedstawiciele Prezydenta Miasta Łodzi i Rady Miejskiej.

Miejska Rada Seniorów to ciało społeczne bez osobowości prawnej powoływane na czas trwania kadencji Rady Miasta, czyli na 4 lata. Ma charakter konsultacyjny, opiniodawczy i inicjatywny. W obrębie zainteresowań członków Rady jest wspieranie aktywności ludzi starszych, kwestie mieszkalnictwa dla seniorów, profilaktyka i promocja zdrowia oraz zapobieganie i przełamywanie marginalizacji seniorów. Rada zajmuje się także zwalczaniem szkodliwych stereotypów dotyczących osób starszych, budowaniem ich autorytetu i pozytywnego wizerunku społecznego. Wspiera rozwój różnorodnych form wypoczynku i usług oferowanych z myślą o seniorach, a także dostęp do edukacji i kultury. Dba o umacnianie więzi międzypokoleniowych w społeczeństwie, podkreśla konieczność zrozumienia i dialogu między generacjami. Członkowie Rady troszczą się także o to, by społeczność była należycie poinformowana o tym, jakie działania na rzecz seniorów podejmują służby miejskie czy ich partnerzy pozarządowi (www.gazetasenior.pl/wybory-do-miejskiej-rady-seniorow-w-lodzi-wyberz-lub-pozwol-sie-wybrac, 2015).

Od trzech lat w maju organizowane są „Łódzkie Senioralia”. Celem Dni Seniorów w Łodzi jest zachęcenie osób 60+ do podejmowania aktywnego stylu życia, poszerzania wiedzy, rozwijania pasji, a także wskazanie miejsc, w których mogą rozwijać swój potencjał. W organizację obchodów włączają się organizacje pozarządowe, instytucje, podmioty działające na rzecz osób starszych oraz partnerzy Miejskiej Karty Seniora.

W 2014 i 2015 roku w „Łódzkich Senioraliach” wzięło udział po ok. 30 tys. uczestników i 90 partnerów. Zorganizowano wówczas po 300 wydarzeń, podzielonych na trzy główne obszary tematyczne (seniorzy.uml.lodz.pl, 2016):

- uroczystą inaugurację obchodów, połączoną z przekazaniem Seniorom kluczy do bram miasta przez Prezydenta Miasta Łodzi,
- wydarzenia dla seniorów podzielone na 5 kategorii: edukacja, kultura, sport/rekreacja, porady/drzwi otwarte i zdrowie,
- targi seniora: stoiska wystawowe partnerów, wykłady, występy, badania profilaktyczne oraz warsztaty edukacyjno-sportowe.

1.5. PODSUMOWANIE

Analiza materiałów źródłowych ukazuje, że aktywność społeczna osób starszych jest coraz częściej poruszonym tematem, zarówno wśród naukowców i aktywistów społecznych, jak i wśród osób rządzących w naszym kraju. Zmienia się również sposób postrzegania osób starszych. Nie są już one jednostkami ciężącymi lub niepotrzebnymi w społeczeństwie, a wręcz przeciwnie, ich obecność jest potrzebna i bardzo oczekiwana. Dzięki takiemu odbiorowi sami seniorzy chętniej partycypują w życiu społecznym, działają w różnych organizacjach, rozwijają się i mają chęć bycia aktywnymi.

W Polsce, wzorem państw zachodnich, tworzone są różne formy aktywizacji seniorów, z których oni coraz chętniej i liczniej korzystają. Seniorzy nie uczestniczą już jedynie w organizacjach religijnych czy kulturowych, ale, jak zostało zaprezentowane na przykładzie Łodzi, korzystają z ofert Uniwersytetów Trzeciego Wieku, aktywnie tworzą Rady Seniorów działające przy instytucjach różnych szczebli, a także działają na rzecz innych osób poprzez pracę wolontariuszy, wymianę usług w Społecznych Bankach Czasu czy działalność w organizacjach samopomocowych. W Łodzi od 3 lat organizowane jest również, z myślą o osobach starszych, święto seniora – „Łódzkie Senioralia”.

LITERATURA

- Braun-Gałkowska M., 2006, *Nowe role społeczne ludzi starszych*, [w:] Steuden S., Marczuk M. (red.), *Starzenie się a satysfakcja życia*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Decyzja Parlamentu Europejskiego i Rady Nr 940/2011/UE z dnia 14 września 2011 roku w sprawie Europejskiego Roku Aktywności Osób Starszych i Solidarności Międzypokoleniowej*, 2012.
- Dzięgielewska M., 2006, *Wolontariat ludzi starszych*, [w:] Steuden S., Marczuk M. (red.), *Starzenie się a satysfakcja życia*, Wydawnictwo KUL, Lublin.
- Kaczmarczyk M., Trafiałek E., 2007, *Aktywizacja osób w starszym wieku jako szansa na pomyślne starzenie*, „Gerontologia Polska”, 15 (4), Kraków.
- Posłuszna M., 2012, *Aktywność rodzinna i społeczna osób starszych*, „Nowiny Lekarskie”, 81 (1), Wydawnictwo Uniwersytetu Medycznego im. Karola Marcinkowskiego w Poznaniu, Poznań.

- Rządowy Program na rzecz Aktywności Społecznej Osób Starszych na lata 2014–2020*, 2014, Monitor Polski (poz. 52), Warszawa.
- Semków J., 2008, *Niektóre problemy aktywności społeczno-kulturalnej w okresie późnej dorosłości*, [w:] Fabiś A. (red.), *Aktywność społeczna, kulturowa i oświatowa seniorów*, WSA, Bielsko Biała.
- Schimanek T., Wejzman Z., 2013, *Aktywni Seniorzy. Inspirator dla organizacji*, Instytut Praw Publicznych, Warszawa.
- Skrzypczak B., Retmianiak S., 2010, *Centrum Aktywności Lokalnej w poszukiwaniu modeli instytucji rozwoju społeczności lokalnej (1997–2009)*, [w:] Lewenstein B., Schindler J., Skrzypiec R. (red.), *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społecznych*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa.
- Stuart-Hamilton I., 2006, *Psychologia starzenia się*, Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań.
- Szatur-Jaworska B., Błędowski P., Dzięgielewska M., 2006, *Podstawy gerontologii społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- Wielka Encyklopedia PWN*, 2001, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Założenia Długofalowej Polityki Senioralnej w Polsce na lata 2014–2020*, 2014, Monitor Polski (poz. 118), Warszawa.
- Zgliczyński W., 2012, *Aktywność społeczna osób starych w Polsce w ramach wolontariatu i uniwersytetów trzeciego wieku*, „Studia BAS”, 2(30), Warszawa.

Źródła internetowe

- liberte.pl/aktywne-starzenie-sie-bezbolesna-recepta-na-starzenie-sie-ludnosci/ (dostęp: 16.06.2015).
- pomoc.lodzkie.eu (dostęp: 16.06.2015).
- seniorzy.uml.lodz.pl (dostęp: 30.04.2016).
- www.bankczasu.mops.tczew.pl/infl.html (dostęp: 17.06.2015).
- www.gazetasenior.pl/wybory-do-miejskiej-rady-seniorow-w-lodzi-wyberz-lub-pozwol-sie-wybrac (dostęp: 18.06.2015).
- www.grupatrop.pl/ (dostęp: 20.04.2016).
- www.mpips.gov.pl/seniorzyaktywne-starzenie/zalozenia-dlugofalowej-polityki-senioralnej-w-polsce-na-lata-20142020/ (dostęp: 17.04.2015).

Abstract

The issue concerning activation of the elderly is mainly presented in reports or special programmes aimed at preventing the separation of senior citizens from the society. The examination of social activity among the old is frequently conducted in scientific literature.

The first part of this research paper focuses on the selected ways and forms of social activation of older people in Poland, including Senior interest groups, University of the Third Age, self-help organizations, volunteering, time-based currency, cultural organizations or The Council for the Eldrely. The second part analyses the governmental forms of support for the elderly. However, the final part presents particular activities involving senior citizens.

Key words

Social activation, elderly, social activity.